

Коротка історична довідка
щойно виявлений об'єкт культурної спадщини
Будівля міського театру,
1907р.
за адресою: м. Хмельницький, вул. Проскурівська,43.

Місто Хмельницький (Плоскирів, Проскурів) вперше згадується в 1431 р. і до початку XIX ст. був невеличким населеним пунктом без регулярної забудови. У 1824 р. губернський землемір В. Рудлицький розробив генеральний план забудови Проскурова, який був доопрацьований головним містобудівничим імперії архітектором В. Гесте і у 1824 р. був затверджений імператором Олександром I. Згідно з даним планом були прокладені всі основні вулиці центральної частини міста, що існують до сьогодні [2].

Серед них вулиця Олександрівська, яка від другої половини XIX ст. стала центральною вулицею Проскурова та була забудована дво- та триповерховими цегляними будинками. Нині вул. Олександрівська носить назву вул. Проскурівська та залишається центральною вулицею міста [10].

В наш час на вулиці Проскурівській зосереджена чимала кількість пам'яток архітектури та історії, а також щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

Відповідно до Закону Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» та рішень Хмельницької обласної ради депутатів трудящих: від 25.03.1971 р. №84, будинок по вул. Проскурівська, 43 є пам'яткою історії місцевого значення [7, 335].

Досліджуваний будинок у 1994 році внесений до «Анотованого списку (Матеріал до складання і редакції «Словника пам'яток історії і культури Хмельницької області (розділ містобудування та архітектури)», підготовленого Науково-дослідним інститутом теорії і історії архітектури та містобудування (НДІТІАМ). За результатами підготовки матеріалів до Зводу пам'яток історії та культури об'єкт зазначений під №29 та назвою «Міський театр Шильмана» (мур), датований XIX ст. та розташований за адресою вул. Проскурівська, 43 [8, 24].

Згідно наказу управління культури, туризму і курортів Хмельницької ОДА від 15 вересня 2010 р. №242 двоповерхова будівля театру Б. Шильмана, в якому виступали видатні державні, військові та культурні діячі, збудована 1907 р., є щойно виявленим об'єктом культурної спадщини та знаходиться в центральному ареалі м. Хмельницького.

Будівництво споруди за адресою вул. Проскурівській, 43 розпочато 1902 р. і закінчено 1907 р. проскурівським купцем Борисом Шильманом. Будинок будувався як міський театр. Перший театр у Проскурові відкрився ще у 1892 р. та розташовувався в дерев'яній необладнаній будівлі на вул. Кам'янецькій, приблизно на місці старого пологового будинку.

Театр був приватним, належав тому ж Б. Шильману. Постійної трупи в ньому не було, грали винятково приїжджі актори. Б. Шильман, фактично, був лише власником приміщення, а зал віддавав в оренду антрепренерам, що й організовували гастролі. Дерев'яна необладнана будівля старого театру була єдиною перешкодою, що стримувала приїзд у Проскурів «зоряних» труп. Зважаючи на невідповідність театральним вимогам, відомі театральні трупи відмовлялися приїжджати у Проскурів. Це спонукало Шильмана побудувати нову спеціально облаштовану будівлю театру на центральній вулиці міста. Тому в 1907 році на центральній вулиці Олександрівській (нині Проскурівська) Борис Шильман відкриває двері нової будівлі театру [6,11]. Поруч з ним, у дворі, відкривається невеличкий готель для приїжджих акторів та театральний ресторанчик. Театральне життя в Проскурові пожвавилось: все частіше місто стали відвідувати найкращі акторські колективи з Києва, Одеси, Петербурга [3].

Будинок театру, відступає від «червоної» лінії забудови вулиці та дещо «схований» за сусідніми будинками, проте головним фасадом виходить на центральну вулицю міста і є однією зі споруд, побудованих в стилі модерн, які на початку ХХ ст. були окрасою міста [5]. Будинок виділяється стрункою композицією: великі вікна, в оформленні будинку присутні пілястри і напівпілястри.

Під час громадянської війни, коли Проскурів опинився у центрі подій, пов'язаних із становленням Української Народної Республіки (УНР), театр інколи використовували для засідань Уряду УНР та Директорії, що у 1919-20-х роках тричі побували в Проскурові. Театральний зал пам'ятає промови Головного Отамана С. Петлюри, командуючого Січовими стрільцями Є. Коновальця, урядовців УНР С. Остапенка, Б. Мартоса, І. Мазепи та інших. Проте і в цей час театральне життя не затихало. Так, відомим є факт гастролей Нового Львівського театру у серпні 1919 року. Саме на сцені театру судилося востаннє виступати видатній українській оперній актрисі Катерині Рубчаківій (померла від тифу 22 листопада 1919 року).

24 серпня 1920 року в Проскурові радянська влада націоналізувала перший приватний театр міста, який продовжив свою діяльність як державний. Спочатку це був робітничо-селянський театр, а пізніше у його приміщенні організували клуб ім. Леніна. Робота клубу розпочалася з організації творчих колективів, які активно стали відвідувати мешканці міста, надто молодь, адже в перше повоєнне десятиліття місто відроджувало не лише промисловість і економіку, а й культуру. У 1925 році театральну споруду передали колективу щойно організованого Українського державного драмтеатру. Відкриття державного драматичного театру відбулось 24 жовтня 1925 року, і згідно з газетними повідомленнями того часу, ця подія викликала багато позитивних емоцій у жителів міста. Зал слугував не тільки місцем проведення вистав, але ще й призначався для різних засідань, сесій та партійних конференцій. Навесні 1941 року була прийнята ухвала, згідно з якою у приміщення на вулиці Проскурівській, 43 мав

переїхати Кам'янець-Подільський обласний музично-драматичний театр ім. Петровського [4]. Але війна, що почалася через три місяці, змусила відкласти переїзд на повоєнний час.

На початку листопада 1941 року проукраїнськими підпільниками ОУН(М) у цій будівлі було організовано міський український драматичний театр. У серпні 1942 року на сцені театру створився відомий в майбутньому вокальний дует Любомира Мацюка та Гі Хомайко. З 3 до 11 травня 1943 року театр гастролював до Кам'янця –Подільського [9].

У листопаді 1944 року у колишньому театрі Шильмана розташувалась театральна трупа з Кам'янця-Подільського. В 1946 р. у будинку уже розміщувався міський театр. Згідно генерального плану будівлі площа міського театру з прибудовами становила 647,62 м² [1,29].

У 1960 р. на перехресті вулиць Кам'янецької і Гагаріна завершується будівництво грандіозного Палацу культури із залом на 750 місць, куди і переводять обласний музично-драматичний театр імені Г. Петровського [9]. А приміщення колишнього театру Шильмана на Проскурівській, 43 використовувалось як міський Будинок культури. Установа міського будинку культури була створена у 1950 р. – це була невеличка кімната у міськвиконкомі, потім – 1951р. – приміщення у передмісті Заріччя, з 1955р. – будинок на теперішній вулиці Грушевського, і вже з 1960 року ХМБК займає приміщення колишнього міського театру, де й знаходиться дотепер [11]. Згідно інвентаризаційних матеріалів у 1972 р. об'єм міського будинку культури становить 9423м³ та загальною площею 1754 м² [1,40].

Будинок є одним із найстаріших та культурно важливих об'єктів архітектури та пам'яток історії місцевого значення, побудованих в стилі модерн, зберіг в значній мірі об'ємно-просторове рішення та планувальну структуру.

Мистецтвознавець, кандидат архітектури,

доцент, архітектор I категорії НІАЗ

«Кам'янець»

Науковий співробітник НІАЗ «Кам'янець»

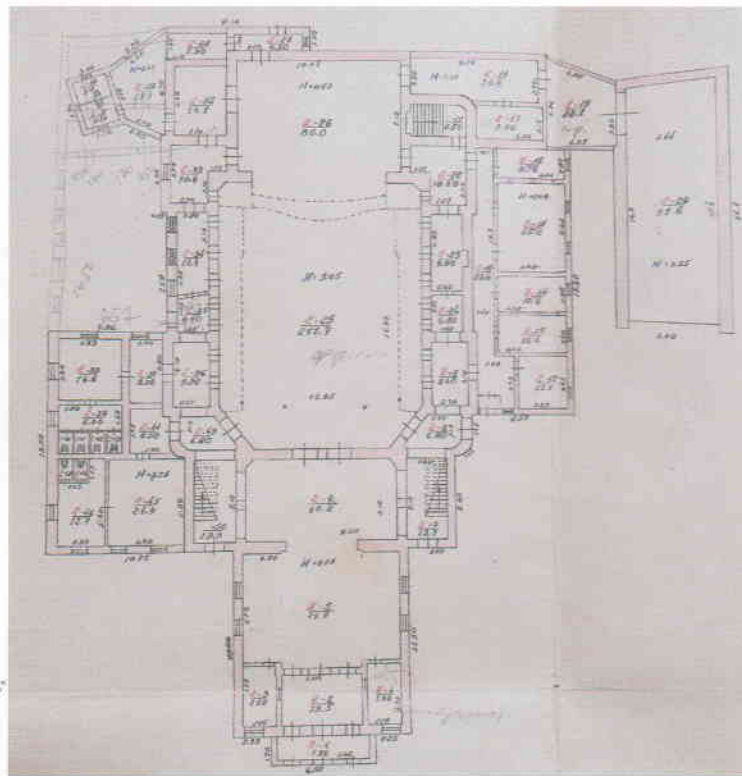
І.В. Березіна

Т.А. Герасимчук

Список використаних джерел та літератури:

1. Інвентарна справа на домоволодіння №43 по вул. 25 Жовтня (Леніна) в м. Хмельницькому –Хмельницьке БТІ.
2. Єсюнін С.М. Розбудова Проскурова після пожежі. - Газета «Є». - 2 вересня 2011р.
3. Єсюнін С. М. Прогулянка Проскуровом. Історичні нариси. — Хмельницький, 2008. —160 с.
4. Єсюнін С. М. Вулиці Хмельницького. Історико-довідкове видання.— Художнє оформлення Т. В. Савчук. — Тернопіль: Видавець В. П. Андрієшин, 2005.— 122 с.
5. Місто Хмельницький в контексті історії України.— Хмельницький, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. — 440 с./Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля. Т.2.
6. Піскова Л. Подорож містом і часом. Бібліотека фонду «Хесед Бешт. Путівник-Хмельницький 2009-С.11-12
7. Рішення Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 25.03.1971 р. № 84 / Галузевий архів відділу охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області.
8. Тиманович Є.В. Підготовка матеріалів до Зводу пам'яток історії та культури України (розділ архітектури та містобудування) Хмельницька обл. - Київ, 1994 – С.24.- Фонди НІАЗ «Кам'янець», шифр 42/31.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
10. <https://vsim.ua/Podii/stolitni-buki-z-proskurova-de-rostut-dereva-dovgozhiteli> 10495728.html

Ілюстрації

1. План 1-го будинку (1960р.)